

SZÉLL KÁLMÁN

GONDOLATOK A FATIMAI JELENÉSEK 100. ÉVFORDULÓJÁN

*Boldogasszony, anyánk, régi nagy pátrónánk,
Nagy ínségben lévén, így szólít meg hazánk:
Magyarországról, édes hazánkról,
Ne feledkezzél el, szegény magyarokról!*¹

Ismeretes, hogy 1917. május 13-án Portugáliában Fatima község határában három pásztorgyermek látomásban részesült, amelynek során Jézus anyja, Szűz Mária, a gyermekeken keresztül üzenetet küldött a világnak, s három úntitkot is közölt. Az események 100 éves évfordulóján a Magyar Nyugat Kiadó gondozásában megjelent Michael Hesemann német író és történész magyar nyelvre fordított könyve, amely a fatimai jelenségekkel, azok egyházi és világi vonatkozásaival 434 oldalon sokoldalúan, az elvárhatóság határáig tárgyilagosan foglalkozik. A könyv érdekes, olvasmányos, de legfőképpen elgondolkodtató. Jelen írásom célja: a könyv olvasása során lelkiismeretbéli indíttatás alapján támadt gondolataim megosztása. A téma kényes, akár darázsfészeknek is mondható, de bízom benne, hogy az olvasó írásomban az eligazító, jobbító indítékot, és nem a fészek oktalan megbolygatásának káros szándékát fedezi fel.

MI TÖRTÉNT FATIMÁBAN? HOGY KELL ÉRTELMEZNI A TÖRTÉNTÉKET?

1916. május 13-án a 10 éves Santos Lucia, a 9 éves Marto Ferenc és a 7 éves Marto Jácintának a portugáliai Cova da Iria (Béke völgye) lejtőjén egy ifjú jelent meg, aki magát a béke angyalának nevezte. Ezt az év során még két angyali jelenés követte, majd 1917. május 13-án megjelent előttük az Istenanya, Mária, aki hat hónapon át minden hónap 13-án ugyanazon helyen jelentkezett. (A látomások hihetlensége miatt augusztusban a gyerekeket bezárták, s ezért ekkor 19-én Valinhosban jelent meg a Szent Szűz. E jelenés helyén a magyarok kápolnát építettek!) A Szűzanya áldozatokat és engesztelést kért az emberiség bűnei miatt. Három konkrét kérést közölt a látnokokkal, ezek: a bűnösök megtéréseért a rózsafüzér napi

1 A XIX. századig a katolikus magyarság néphimnusza – „nemzeti éneke” – volt, ami Szoszna Demeter bencés szerzetes 1715-ben kiadott énekeskönyvében már szerepelt.

imádkozása, a havi első szombatok alkalmával a szeplőtelen Istenanya szíve tiszteletének kifejezése², végül az, hogy a pápa a püspökök kollégiumával együtt ajánlja fel a világot és Oroszországot a Szent Szűz szíve tiszteletére, s ezt a felajánlást tudatosítsák híveikkel. Ha ezek nem történnek meg, újabb háború és szenvedés vár a világra. Az Istenanya július 13-án három titkot is közölt. Az első kettőt Lucia 1941-ben a leiriai megyéspüspöknek levélben továbbította. Első titokként leírta azokat a büntetéseket, amik a világra várnak, ha nem hallgatnak Mária intésére, másodikként a világ békéjéért és a lelkek üdvösségére Szűz Mária szeplőtelen szíve tiszteletének kívánságát továbbította. Ezt a két titkot Schuster milánói érsek – az első Mária-jelenés 25 éves évfordulóján – 1942-ben nyilvánosságra hozta. A harmadik titkot tartalmazó kettős zárt borítékot – amit a neki megjelenő „Legszentebb Szűz” felszólítására 1944-ben vetett papírra Lucia nővér – XXIII. János pápa 1960-ban felbontotta, de nyilvánossá hozatalát megtiltotta. VI. Pál pápa közvetlenül megválasztása után a borítékot szintén magához kérte, azt 1965. március 27-én elolvasta, ám ő is a közzététel ellen döntött. Szent II. János Pál viszont csak 1981. július 18-án, az ellene május 13-án (a fatimai emléknapon!) elkövetett merénylet utáni lábadozása során olvasta a titkot, amit azonban csak 2000. június 26-án hoztak nyilvánosságra. A titok „egy fehérbe öltözött püspök”-ről szól, aki minden hívőért imádkozik, a keresztfelé holttestek között halad, majd maga is szinte holtan esik össze. Szent II. János Pál pápa ezt úgy értelmezte, hogy a titokban az ellene irányuló merényletről van szó, az elkövető pisztolyát egy kéz (ti. a merénylet keze) vezette, de egy másik kéz (a Szűzanyáé) a golyót eltérítette, s ezzel életét megmentette. Csodával határos életben maradásáért 1982. május 13-án nagy zarándoktömeg előtt Fatimában adott hálát a Szűzanyának, amikor másodszor ajánlotta fel a világot az „Édesanya szívének”, majd 1984. március 25-én – Lucia nővér kívánságának megfelelően – Oroszországot is felajánlotta a Szeplőtelen Szűznek. Ismeretes, hogy ezt követően kezdődtek a Szovjetunióban azok az erjedési folyamatok, amik a rendszerváltozáshoz, s végül Oroszország megtéréséhez vezettek.

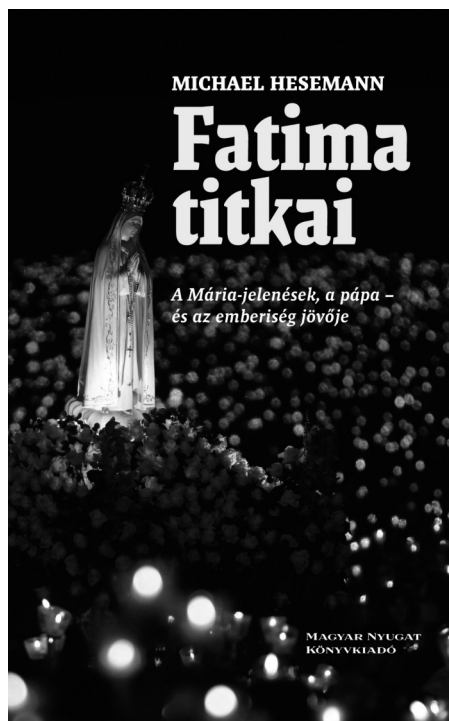
Kétségtelen, hogy a legtöbb fejtörést a harmadik titok váltotta ki. Annak szövegi narratívája valóban utal a pápa elleni merényletre, de el is tér tőle, ami különben nem szokatlan a próféciákban, hiszen a próféták nem jósok. A bűnbánatra való felhívás és Oroszország szerepével kapcsolatos események mellett sokan a pápa elleni merénylettel (amit különben már az 1846-os és 1851-es La Salette-i jelenés is jelzett) és Oroszország „megtérésével” a titok beteljesülését nyugtázzák, s ezzel a titok üzenetét mintegy a múltba utalják. Ám még többen vannak, akik ezeket az eseményeket csupán a harmadik titok epizódjainak tekintik, s napjaink keresztényüldözéseivel (minden idők legnagyobb vértanúságával) és a vértelen, szervezett egyházellenességgel, a hit elleni ideológiai háborúval a titok érvényességét még ma is fenntartják, sőt időszerűnek vélik.

A látomások természetesen először értetlenséget váltottak ki, maga a plébános is kételkedett, de egyre több ember hitt a jelenségek valóságosságában. Legnagyobb ellenzője, sőt akadályozója (Artur Santos járási előljáró és polgármester) minden alkalmat és lehetőséget megragadott a babonáság leleplezésére és lehetetlenné tételére. A gyerekeket elrabolta, megfenyegette, sok szenvedésen estek át, de állhatatosak maradtak. Végül október 13-án 70 ezer ember jelenlétében történt meg az ún. napcsoda (a nap tánca), ami minden jelenlévő számára látható bizonyítéka lehetett a látomások valódiságának.

2 Az ősidőkben az emberi élet és értelem és érzelem központjának a szívet képzelték. Ennek tisztelete tehát nem anatómiai, hanem szimbolikus módon értelmezendő.

A jelenések már saját korukban is számos kérdést vetettek fel. Az első és legelterjedtebb kétség – érthető módon – a történetek valódiságára vonatkozott. A már említetteken kívül a valódiságot látszott alátámasztani a gyerekek viselkedése, akik minden ellenkező behatás, fenyegetés ellenére kitarítottak, állításaik egybehangzóak voltak. A jelenések után merőben megváltoztak, sokat imádkoztak és vezekeltek. Ne feledjük, hogy írni és olvasni nem tudó (nem minden hájjal megkent) egyszerű pásztor gyermekekről volt szó. Az ellenzők mindent elkövettek, még a helyszínt is fel akarták számolni, de pl. a jelenések magyartölgyfájára rögzített bomba nem robbant fel. Ferenc és Jácinta egy évvel később – számos önként vállalt szenvedés után – meghaltak, Jácintának még voltak látomásai. A jelenések helyén bazilika épült, s oda vitték át a két megholt látnok tetemét, amelyek a kihantolásakor romlatlanoknak bizonyultak. A látomás helyszíne később zarándokhellyé lett, s ma Európa egyik legkeresettebb Mária kegyhelyévé vált. Lucia iskolába került, ahol azonban a püspöke intése alapján nem beszélhetett a jelenésekről, személyét az ismeretlenség fedte. Később – 14 éves korában – zárdába került, ahol még nevét is megváltoztatták, majd apáca lett. Az egyház 1930-ban ismerte el a pásztor gyermekek látomásainak valódiságát, s hivatalosan engedélyezte a Fatimai Miasszonyunk tiszteletét. A hívek fatima csodájának tulajdonították, hogy a – látomásnak megfelelően – Portugália nem vett részt az első világháborúban, ami annak egyik jele, hogy a történelem menete Isten akaratából megváltozhat. Mert Istennek igenis van akarata a földön, csak azt nem tudjuk, hogy mikor, mibe és hogyan avatkozik bele. (A Miatyánkban is azt imádkozzuk, hogy: „legyen meg a Te akaratod, amint a mennyben, úgy a földön is!”).

Persze vannak, akik a fatimai jelenésekben ma is kételkednek, s ennek alátámasztására a legkülönbébb aggályokat hozzák fel, de akadnak nyitott kérdések is, amit Hese-mann könyve részletesen ismertet. Különben a történelem során – de főleg a XIX–XX. században – szinte minden földrészen (ortodox területen is) sok Mária-jelenés történt. Ezek közül csupán az 1531-es mexikói, a forradalmat megjósoló 1830-as párizsi, az 1858-as lourdes-i jelenéseket, és a látomásokkal kapcsolatos számos rendkívüli eseményt, mint a guadalupi kegykép csodáját, a könnyező képeket, szobrokat, csodás gyógyulásokat említem. Érdekes, hogy legtöbbször gyermekeknek jelent meg a Szent Szűz. Sok jel szól amellett, hogy a gyermekek transzcendentális megértése, hozzáférhetősége – szemben a felnőttekkel – még nem veszett el, könnyebben megérinthezők, s a hallottakat hitelesebben tolmácsolják, mint egy esetleg Nobel-díjas professzor, akinek tudománya feltételezhetően

motiválná a hallottakat. Ugyanakkor a gyermek is átéli, sőt tolmácsolja saját gyermekségének emberi vonatkozásait. (Lucia pl. mindent úgy látott, mintha tükörben történt volna, s a „szűrőn át” kapott élményt saját képi nyelvén közvetítette.) A jelenések nem nevezhetők jóslatoknak, inkább intéseknek, óvásoknak, figyelmeztetéseknek. Gyakori a szimbolikus nyelven történő közlés, amit a látnokok tolmácsolnak. A jelenések minden esetben a látnokok személyiségének megváltozásához vezettek. A különböző Mária-jelenések a helyhez és időhöz alkalmazkodtak, így pl. a Szent Szűz megjelenésének módja, öltözete esetenként változott, Mária különböző nyelveken (sőt tájszólással) beszélt. Persze mindezeket a kritikusok a jelenések valódiságának cáfolatára is megkísérelték (kísérlik) felhasználni.

A fatimai jelenések egyik fő motívuma a világ figyelmeztetése, óvása a jövőben (akár a közeljövőben) megtörténhető események, megpróbáltatások bekövetkezésének lehetőségé okán. Számos jel, jelenség ezek realitását támasztja alá. A fatimai intelmek prófétikusan és szimbolikusan az ateista világ keresztények elleni támadásáról és a keresztények viselkedéséről, részben szenvedéséről szólnak, s ezt a a Hittani Kongregáció 2000-ben megjelenő 43 oldalas kiadványa, de az akkor még élő Lucia nővér is megerősítette. Az egyház az ún. „magán kinyilatkoztatásokat” nem tartja azonosnak az istenivel, híveinek azokat nem feltétlenül kell hinni. Nem hagyható azonban figyelmen kívül, hogy a fatimai (sőt más) látomások eseményei részben beteljesedtek vagy beteljesedőben vannak. A jelenés alapján az emberiség válaszüthoz érkezett. Vagy megtér Istenéhez, vagy elpusztítja önmagát. Mert egyedül az ember felelős saját sorsáért.

A XXI. ÉVSZÁZAD HITÉNEK VÁLSÁGA

A fatimai Mária fájdalma az emberiség hitehagyása és bűnös élete miatt, sajnos nem volt alaptalan. Krisztus születése utáni évszázadokban a cselekvések alapjaként még magától értődő volt a keresztény erkölcs, ám a felvilágosodás óta fokozatosan tért hódított a szekularizmus (elvilágiasodás). A kérdés szinte áttekinthetetlen irodalmi felfogásait némileg egyszerűsítve megállapítható, hogy a keresztény erkölcs a keresztény hitre épül, amely feltételezi, hogy a bennünket körülvevő, általunk érzékelhető világon kívül (még inkább benne!) létezik egy transzcendens világ (Isten országa), amely azonban természettudományos eszközökkel nem, csak a hit által közelíthető meg. Ezzel szemben a szekuláris felfogás szerint a világ (tudomány, gazdaság, kultúra stb.) immanens, azaz saját természetében létező, önmagával magyarázható valóság, ami kizárja a transzcendens világ létezését. A tudomány és technika fejlődése, a torz liberalizmus gyakorlata, a filozófiai valláskritika, a vallások (felekezetek) saját gyengeségei, s nem utolsósorban az Istent nélkülöző, általános jólétben élő ember, mára a vallást (a hitet) fokozatosan háttérbe szorította, válságos helyzetbe hozta. Hazánkban s a volt „szocialista” diktatúrákban propagált ateizmus mérhetetlen károkat okozott, mert általa csaknem két generáció hite rendült meg, így a ma felnövekvő generáció szinte légüres térben, példák nélkül botladozik, tétovázik a hit és hitetlenség útvesztőiben. Pedig – ahogy Böjte Csaba írja –: „Hitünk az az érzékszerv, amely által a természetfeletti világot át tudjuk ölelni, mely által ez a világ bennünket meg tud szólítani.”³

3 BÖJTE Csaba: Az örömök útján. Lazi Kiadó, Szeged, 2016., 65. old.

A rendszerváltozás után egy főiskolai tanárnő ismerősöm hozzám fordult tanácsért, aki jó szándékkal szeretne volna megismerni a keresztény hitvallást, s elhatározta, hogy az ún. szocialista rendszerben elmulasztott Biblia-tanulmányozását pótolni fogja, amit erkölcsi kötelességének (adóságának) érzett. Pár hét múlva találkoztam vele, amikor csalódásának adott hangot, mondván, hogy a Bibliában – számos követésre méltó megállapítás mellett – érthetlenségek, ellentmondások és homályos részek is olvashatók, amik őt zavarba hozták. Említette Jézus egyik példabeszédét a nap különböző szakában belépő munkásokról, akik végül azonos bért kaptak?! (Mt 20, 1–16.) Szerinte ma nem volna olyan szakszervezet, amely ezt ne kifogásolná. Természetesen megmagyaráztam a példabeszéd értelmét, de az is világossá vált előttem, hogy a hitet nem lehet egyszerűen „elolvasni”, meg tanulni, hanem *érteni és átérezni* is kell.

Csak a megismerés, megértés, bizalom, és az iránta megnyilvánuló nyitottság birtokában lehet hinni. A hit racionálisan csak részben alátámasztható, ami a mai technicizált világban a hit elfogadásának egyik legfőbb akadálya. Olyanban kell ui. hinni, ami nem bizonyítható. Ám a bizonyíthatatlanság nem lehet akadálya a hitnek, hiszen minden tudományos felfedezés bizonyíthatatlan „hittel” (feltételezéssel) kezdődött. Vajon száz évvel ezelőtt – elsősorban racionális megközelítésből – ki hitt volna a televízióban, a holdra szállásban, vagy éppen az útvezető készülékekben stb. Ha 200 évvel ezelőtt a láthatatlan baktériumok, vagy a fénymikroszkóppal sem látható vírusok létét állította volna valaki, bizonyára nem hittek volna neki, hiszen látással, hallással stb. ezek sem voltak kimutathatók, valószínűtlenségük okán egyszerűen hihetetlennek tündek volna. Vagy a fizika Szent Grálja, a „sötét anyag”, amit az univerzum tömegének öthatodaként tételeznek, sőt bizonyosnak tekintenek, ám ez ideig semmiféle tudományos eszközzel nem tudták kimutatni. Hasonlóan vannak sokan ma is Istennel és a transzcendens világgal. Azért, mert jelenleg kimutathatatlanok, nem hisznek bennük. (A végső idők azonban megismertetik őket. De sokaknak ez már késő lehet!) Maga Isten léte sem egyszerű kérdés, ami számunkra szinte elképzelhetetlen fogalom. „Isten-titokról”, vagy „rejtett Istenről” beszélünk. Hisszük tulajdonságait, vagyis, hogy szerető – sőt ő maga a SZERETET – mindenható, mindent tudó, irgalmas, igazságos, bölcs, aki a világot teremtette, és saját képmására alkotta az embert, aki számára semmi sem lehetetlen. Isten tulajdonságai nem mérhetők, igazában nem is hasonlíthatók. Még az emberi jósnak, szeretetének sincs mértékegysége, Isten szeretete (amely lényegében önátadás), minőségében és mennyiségében, az ember által gyakorolt szeretethez nem hasonlítható. Ugyanakkor tudnunk kell, hogy Isten léte felismerhető a természetben, a csodás világminőségben, „az élő anyagban”, de magában az elgondolhatatlanul összetett emberben, ideértve annak legkisebb sejtjének csodáját. Ez az elektronmikroszkóppal is alig vizsgálható egyedi és mégis közösségi parányi egység a maga – ember által utánazhatatlan (előállíthatatlan) – „alkatrészeivel” (pl. mitochondriumaival), sokat tudó sejtfalával, bámulatosan sokféle működésével egymagában is csoda. Ráadásul egyúttal egy példásan rendezett – emlősök esetében – sokmilliárdos biológiai nagyhatalom (élőlény) engedelmes „állampolgára”. Aki ebben nem ismeri fel *racionálisan* is Istent, az vagy vak, vagy tökéletlen. De gondoljuk el, hogy egy kiskanálnyi molnyi mennyiségű sacharoz (répacukor) nagyjából tíz a huszonharmadikon számú egyedi disacharid molekulát tartalmaz. Ez a szám pedig a milliárd milliárdszorosának százezerszerese, amit elképzelni sem egyszerű folyamat.⁴ Mindez csak úgy magától, az evolúció által jött létre? Ám Isten a történelemben is tetten érhető, egyrészt sze-

4 PERCZEL András, 2011. In: KUN Zsuzsa: A világhírű magyar agy. – Beszélgetések Bolyai-díjas tudósainkkal. Cser Kiadó, Budapest, 1914. 152. old.

mélyes szerepével, másrészt számos csodáiból, jeleiből, amik akár mindennapjainkban is észlelhetők, ha keressük és figyeljük őket.

A hit Isten ajándéka. Egyeseknek ingyenesen adatik, másoknak meg kell dolgozni érte. Aki kér, az kap, aki keres, az talál, és a zörgetőnek ajtót nyitnak (Mt 7,8) – mondta Jézus. Tehát keresni, kérni, zörgetni kell, de a legkevesebb, amit megtehetünk, hogy előítélet mentesek legyünk a hit befogadására! Isten szeret bennünket, hiszen *Ő a szeretet*. Ez nem azonos a szeretgetéssel. (A gyermekét – esetleg éppen tilalom árán – nevelő szülő is szereti gyermekét!) A szeretet nem pusztá érzelem, nem is elvont fogalom, hanem cselekvésre ösztönző energia. Jézus valamennyi cselekedete (beleértve földi kereszthalálát) szeretetből fakadt.

Isten kinyilatkoztatta magát, de csak oly fokban, hogy tanításait követni tudjuk, s üdvözülhessünk (megigazuljunk). Ezért van a Szentírásban számos olyan szakasz (mondat), amit nem tudunk tökéletesen megmagyarázni, ezért (vagy már eleve) misztériumként fogunk fel. A kinyilatkoztatás (Isten feltárulkozása az üdvösség felé vezető útra) a Szentírásból sokféleképpen ismerhető meg. Ósatyáinkhoz Isten közvetlenül is szólott, jeleket adott, csodákat művelt, azután a próféták által (akik nem holmi jószok voltak) üzent, ám legfőképpen Jézus emberi alakjában, tanításában, cselekedeteiben, kereszthalálában és feltámadásában csúcsozott ki önfeltárulkozása. Ezekre az isteni önmegnyilvánulásokra épül a hitünk. A Szentírás azért csodálatos, mert több évezredet (még az Újszövetség is csaknem kétezer évet!) élt át anélkül, hogy akár egy betűt is meg kellett volna változtatni, avagy időszerűségét elvesztette volna. Benne szent emberek (evangélisták) Isten üzenetét tolmácsolták emberi megfogalmazásban. A Szentírás nagy része érthető, követhető, de vannak benne olyan kérdések, amikre többféle válasz (magyarázat) is adható. Tele van metaforákkal, példabeszédekkel, és kiolvashatók belőle olyan titkok (misztériumok) is, amik nem válaszolhatók meg pontosan. Tévúton jár tehát az (s ebbe a hibába magam is beleestem), aki mindenre pontos választ akar kapni. Mert mi csak a történelmi megnyilatkozásaiban magát feltáró Istennel találkozhatunk, „kinyilatkoztatásaiban” Isten annyit közöl magáról, amennyit jónak tart, a többi Isten rejtett titka marad. Az általunk ismert történelmi kinyilatkoztatás az eszkatológia előképe, anticipációja, amely hitért kiált. Kasper bíborosnál olvassuk, hogy a hagyományos nyugati nagy teológusok szerint Isten felismerhetősége meg nem érthetőségének felismerésében (vagyis az *értelemfelettségben*, ám nem értelem-ellenességben) érlelődik meg, tehát meg kell elégednünk a *docta ignorantia*-val, azaz a „nemtudós tudásával”, aminél többre az ember jelenleg nem képes.⁵

A kinyilatkoztatásban vannak olyan hittitkok (pl. Szentháromság, kegyelem, eucharistia stb.), amikre nincs válasz, sőt emberi aggyal felfoghatatlanok. Ezeket kell bízalomra épülő hittel elfogadnunk. Elsősorban nem valamiben, hanem *valakinek* kell hinni, mégpedig maradéktalanul. „A Szentírást csak az értheti, akit az isteni jelenlét megérint. Aki hagyja, hogy a betűben, a betű mögött rejtőzködő Lélek megszólítsa. A Bibliát megérteni nem intellektuális, hanem egzisztenciális folyamat.”⁶

Az általunk ismert történelmi isteni kinyilatkoztatás az üdvösség titka, egyúttal az eszkatológiai történeteknek útjelzője. Az Írás szerint ma csak „homályosan, tükrözve”, vagy/és „úgy látunk, mint a gyermek”, de a végső időkben, az eszkatonban⁷ nyílik meg sze-

5 Szent Ágoston inkább vállalta a tudatlanság vádját, mint a hamis tudás bizonytalanságát. Szokratész szerint a megismerés megszerzése során a *nem tudás* felismerése megkerülhetetlen.

6 NÉMETH Norbert: Hol találd Istent? Ecclesia Szövetkezet Kiadó. Budapest 2016. 49. old.

7 Az eszkatológia a kinyilatkoztatás és a végső idők (beleértve a halál utánit) teológiai értelmezése.

münk a tökéletes és teljes látásra, megértésre.⁸ Ezzel kapcsolatban feltehetnénk a kérdést, hogy Isten miért nem tárta fel magát maradéktalanul, bebizonyítható módon? A választ nem tudjuk! De talán azért, hogy próbára tegyen bennünket, hogy magunk érdemeljük ki saját megigazolásunkat. Mert *a hit értelmi és érzelmi megalapozottságán túl, lényegében az egész ember odaadása, amely a megvallásával és továbbadásával együtt elsősorban a hit megélésében, vagyis a hit szerinti életben valósul meg.* Gyarlóságaink ellen küzdve egész életünkben erre kell törekednünk.

„A hit nem azt jelenti, hogy megvannak a válaszaink, hanem, hogy hajlandók vagyunk válaszok nélkül élni.”⁹ A hit racionális megérthetőségének határa maga az ember. Ezzel kapcsolatban mindig Babits Mihály „Ádáz kutyám” című, 1925-ben írt verse jut eszembe, melynek néhány részletén érdemes elgondolkodni:

*Mert boldog, ki jámborul heverhet
valami nagy, jó hatalom mellett.*

*.....
Elcsavarogsz néha messze innen,
el is tévedsz kóbor hegyeinkben;*

*.....
Visszajössz, mert ugyan hova mennél?
Hol lehetne egyéb helyed ennél?
Sziatokból ezer láthatatlan
ösvény vezet téged mindenhol
hívebben, mint bennünket a látás;
minden ösvény ide vezet Ádáz.*

*Tudod, hogy itt valaki hatalmas
gondol veled, büntet és irgalmaz,
gyötör olykor, simogat vagy játszik,
hol apádnak, hol kínzódnak látszik;
de te bízol benne. Bölcs belátás
bízni abban, kit nem értünk, Ádáz.*

*Oh, bár ahogy te pihensz lábaimnál,
bizalommal tudnék én is Annál
megpihenni, aki velem játszik,
hol apámnak, hol kínzómnak látszik,
égi gazda, bosszú, megbocsátás,
s úgy nem értem, mint te engem, Ádáz!*

Ez a csodálatos vers érzékelteti, hogy a kutya szeret bennünket, hűséges hozzánk, ha botlik is; visszatér biztonságos helyére mellénk, követi parancsainkat, érti szavunkat, érzi szeretetünket, tudja, hogy nem tud nélkülünk élni, de éppúgy nem ért teljesen bennün-

8 Az Isten és a kinyilatkoztatás rejtettségére vonatkozó véleményt Walter Kasper: Der Gott Jesu Christi című könyv (Grünwald Kiadó, Mainz, 1982) V. fejezete (151–167 old.) alapján tettem.

9 Richard Rohrra hivatkozik Patsch Ferenc. *A Szív*, 2016. december, 66. old.

ket, mint ahogy mi Istent nem értjük, csak sejtjük. Mert Isten mérhetetlenül magasabb rendű az embernél.

EURÓPA HITVESZTÉSE, ERKÖLCSI DEKADENCIÁJA

Kontinensünk sajnos egyre inkább távolodik Istentől. Hamis („haladó”, „humanista”) jel-szavak bűvöletében él. Pedig pl. – ahogy azt Mindszenty 1919-ben írta – „A szabadság, egyenlőség, testvériség – nem forradalom – lehet tiszta evangélium is”¹⁰ A Nyugat elhitette önmagával, hogy jóléte folytán eszményinek feltűntetett (és sajnos megélt) elvek alapján a létező világok legjobbjában él, és követésére buzdítja a világ többi részét. Ugyanakkor a jelek arra mutatnak, hogy homokba dugjuk a fejünket. Szinte felsorolhatatlan az eltévelyedésünk, bűnlajstromunk. Ha csak a *tízparancsolat*ot nézzük, évezredes szabályai ellen szinte naponta vétünk, noha nála jobb együttélési szabályokat nem találhatunk a történelemben. Az első három „istenes” parancsolat az ateisták számára értelmetlen. Ám megszegésük mégis tiszteletlenséget, sőt bántalmazást (intoleranciát) jelent a hívőkkel szemben. Ilyenek a „nem létező Isten” cárolása, a vallás gúnyolása, hívőinek megbélyegzése, működésének akadályozása. Ugyanakkor az emberek bálványokat (celebeket, idoloikat, kabalákat stb.) csinálnak maguknak. Sőt olyannak képzelik magukat, mint az Isten. (Már a paradicsomkertben is erre vágytak!) A negyedik parancsolat a szülők tiszteletére vonatkozik, aminek inkább a fordítottja látszik helyenként érvényesülni. A gyerekek is megtanulni a tiszteletet, fegyelmet, a lemondást, vágyainak kordában tartását, a kötelességet, sőt az engedelmisséget is. Az ötödik parancsolat (Ne ölj!) megszegése napi tapasztalatunk. A háború, erőszak, terrorizmus és bűncselekmények egyaránt erre utalnak. A népek vezetői álszent módon ugyan a békén munkálkodnak, de – amiről nem beszélnek(!) – a hadiipar virágzik, s a profit fontosabb, mint a béke. A hatodik parancsolat tartalmát képező (abból származtatott) „szex” Istennek az élet továbbvitelért adott kivételes ajándéka. Mára „emberi joggá” lépett elő a szabad szeretkezés, amit nem lehet „szabad szerelemnek” nevezni! Ez az „emberi jog” – paradox módon – éppen az értelmét adó életadást igyekszik kiküszöbölni, tagadni. Az intimitás önmotogatássá válva a nyilvánosság elé lépett. A szex önös örömszerzésre való kisa-játítása, a vele kapcsolatos közbeszéd, a pornográfiát súroló filmek, írások stb. szinte elvárható társadalmi cselekvési normává tették a szeretkezést, s annak anomáliáit, ugyanakkor az igazi szerelem értékét veszítette. A hetedik parancsolat tiltja a lopást. Ám számos formában (tisztességtelen üzleti haszonszerzés, sikkasztás, korrupció, bűncselekmények) a köz- és üzleti életben naponta észleljük. A hazugság (tiltja a nyolcadik parancsolat!) mindennapi életünk hivatlan kísérője. Hazudnak a tömegtájékoztató médiumok, a reklámok, a közéleti és üzleti emberek. Az egyes embereknek mondott hazugság tömegméretűvé nőtt, a kitalált hamis vádaskodás, rágalmozás, mérgező szavak mindennapi jelenséggé léptek elő. A nemzeti szocializmusban a propaganda „hitelesítette” a hazugságot, az ún. szocialista rendszer maga volt a hazugság, s ma a liberális demokrácia gyakorlatilag szentesíti, felhasználja a hazugságot. Hazug világban élünk, s talán a legszörnyűbb az, hogy időnként magunk se tudjuk megítélni, hogy mi a hazugság, és mi az igazság. A házassági hűség megszegése napi gyakorlat (kilencedik parancsolat!), a filmek, regények fő eseménye, amit rá-

10 Idézi BALOGH Margit: Mindszenty József. I. kötet. A MTA Bölcsésztudományi Kutatóközpont kiadása Budapest 2015., 50. old.

adásul kettős mércével mérünk: házastársunknak tilos az, amit magunknak megengedünk. Az irigység, azaz mások javainak „megkínása”, eltékozlása, a javak tulajdonosainak el-lenségként való kezelése szintén mindennapi (tizedik parancsolat)! A tízparancsolat vala-mennyi parancsának áthágása egyúttal – vagy leginkább a szeretet főparancsának megtagadása. Megtartása viszont könnyű, sőt fölemelő! Ezért is mondja Jézus, hogy „az én igám könnyű” (Mt 11, 30). S akkor még nem beszéltem a megbocsátás, kiengesztelődés hi-ányáról, az ún. főbűnökről, az irgalmasság testi és lelki cselekedeteinek mellőzéséről, stb.

Említhetném korunk értékválságát, a hamis értékek térfoglalását, a pénz-bálvány isteni rangra emelését, az etika lefokozását, a „jó” fogalmának relativizálását, amik a tö-megtájékoztató és a megfertőzött kultúra egyes intézményei által már szinte elvárható ma-gatartásformákká nőtték ki magukat. A felnövekvő ifjúság ezeket látja és véli követendő normának. Közben környezetünk pusztul, mert az önző „vásárló, fogyasztó, eldobó, pazarló társadalom” feléli a jövőt. A munka elvesztette becsületét, a különben hasznos szórakozás, kényelemszeretet az első helyre került, a munka nélküli pénzszerezés lehetősége felértéke-lődött. A családok szétesőben vannak, a család fogalma felhígult. Mindezek folytán Európa (főleg a „nyugati világ”) erkölcsi mélypontra süllyedt. Az erkölcstelen irányváltás alátá-masztására nyakatekert, erőszakos ideológiák születtek (a XXI. század „marxizmusa”!), amik még kisebbségben vannak ugyan, de terjesztői azt a többség felfogásaként érzékeltetik, s ezeket sajnos az EU és az ENSZ vezetőinek zöme is magáévá teszi,¹¹ elfeledve, hogy az Európai Unió zászlaján lévő tizenkét csillag eredetileg Arsène Heitz terve alapján a párizsi de Bac utcai Mária-jelenések indíttatása alapján került a lobogóra.¹² Mindezen jelenségek pusztá létét, sőt – bibliai jelek és a fatimai látomások alapján – akár a „világ végére” is utaló veszélyességét kevesen ismerik fel, mert a jólét és a (részben eltorzított) liberalizmus „ha-ladó” eszméje rabul ejtette a közvélekedést, megfertőzte, parlagiassá tette a viselkedéskul-túrát, a szabadság hamis máza pedig eltakarta (eltakarja) a valóságot. A társadalomban eluralkodott az önzés és az egyéni érdek, „a pénz értékmérő volta” (Márai). „A mai ember a maga módján szeretne boldog lenni. Ezért minden parancsot, minden törvényt elutasít, így akar szabad lenni. Márpedig láthatjuk, hogy ez a szabadság helyett inkább értéknélkü-liséghez vagy még inkább elvtelenséghez vezet... Társadalmainkban egy minden közösséget nélkülöző bizonytalan, ingatag együttélés alakul ki. Ez nem szolgálja az emberek boldogu-lását. Az ember elhiti magával, hogy ismeri a boldog élet titkát, ám ez csak illúzió.”¹³

Valaha a más földrészeket meghódító fehér ember országokat népesített be, ma a társadalom önzése folytán saját fenntartására sem képes, és a népességfogyást – a jövőt fi-gyelman kívül hagyó tűzoltó megoldásként – bevándorlókkal kívánja helyettesíteni. Ezek veszélyes „rossz” voltát fel sem ismeri, mert a bűn mákonya fátylat borít a valóságra. A Biblia szerint Isten a világot jónak teremtette, ám mi mégis megtapasztaljuk a *rosszat*. Isten ui. szabadsággal, szabad akarattal ajándékozott meg minket, ami azt jelenti, hogy az ember választhatja, megvalósíthatja a rosszat is. A rossz tehát nem Istentől, hanem az embertől (és/vagy az ördögtől) származik. Isten csak „eltűri” a rosszat!

A szabadság a társadalom legnagyobb kincse, ám annak túlbuzjángása eltorzítja a társadalmat. A liberális szabadságnak nincs őre, megtorlója, ezért szabadosságra, anarchi-

11 Érdemes elolvasni Maria Hildingsson összeállítását, ami magyar fordításban 2017-ben jelent meg (Magyar Katolikus Családegyesület kiadása Bíró László püspök előszavával) 31 oldal terjedelemben.

12 *Új Ember*. Az Európai Unió zászlaja... 2017. április 9. 12. old.

13 Veres András (interjú). *Új Ember*, 2017. február 26. 9. old.

ába, sőt erőszakba torkollik. Ezzel szemben az évezredek próbáját kiállt keresztény vallás-erkölcsi felfogás eredője, számonkérője, ám egyúttal megtorlója is az Isten. A szabadság napjainkban horizontálisan terebélyesedik, individualizálódik, vertikális (felfelé közelítő) dimenzióját mellőzi. Utóbbi a tekintély önkéntes elismerését, sőt a transzcendens alávetettséget feltételezné. Amíg egyfelől az emberi jogoknak szinte nincs határa, és a kötelesség háttérbe szorult, másfelől az egyénekből összetevődő társadalomnak (államnak) nem lehetnek jogai, pedig a közösség érdekei megelőzik az egyénieket. Ugyanakkor egyes emberi jogok „elfelejtődnek”, pl. a *békéhez, a megbocsátatáshoz, anyanyelvhez, hazaszeretethez, nemzettudathoz* való jog, stb. Az önös szabadosság „megtámadja” a másokkal szembeni érzelmeket, „megfertőzi” a viselkedési normákat, végül saját ellentétébe csap át. Olyan kígyóhoz válik hasonlónvá, amely a saját farkába harap. Saját testét eszi, miközben egyre kisebb gyűrűre szűkül, végül bilincssé válik. Ma már nem mehetünk egy sportmérkőzésre anélkül, hogy át ne vizsgálódjék, látszólagos szabadságunk jelmeze mögött lehallgatják telefonunkat, követik digitális tevékenységünket, elolvassák leveleinket, titokban nyilvántartanak bennünket stb. Az angolok a múlt században még büszkék voltak arra, hogy a „bobbyknak” (rendőröknek) fegyverre sincs szüksége, ma pedig állig felfegyverzett rendőrök őrzik az utcákat, sportstadionokat, kulturális rendezvényeket és tömegmegmozdulásokat. Nem lehet kétséges, hogy önkorlátozás és az egészséges tekintélytiszteltet (autoritás) elismerése által ennek a szabadosságnak határt kell szabni.

MIT TEHETÜNK?

Az Ószövetségtől Keresztelő Jánoson át Fatimáig gyakran elhangzott a jó tanács: „*Tartsatok bűnbánatot!*” – ami egyúttal azt is jelenti, hogy alakítsátok át életeteket, azaz „*térjete meg*” (*metanoia*).¹⁴ Találjatok vissza arra az évezredeken át érvényes, folytonosan csiszolódó zsidó-keresztény eredetű útra, amiről letévedtetek. „Ma nincs más maradandó alapja az erkölcsi életnek, mint az evangéliumi értékrend.”¹⁵ A bűn (a rossz) emberi gyengeségünk és/vagy az ördög műve, akinek munkájában az a megtévesztő, hogy látszólag nem létezik. Ádám és Éva ún. ősbűne is az ördöggel és az emberi gyengeséggel kezdődött. Utóbbi önneveléssel, önfelegyelmezőssel, vagyis önmagunkkal folytatott harccal lehet leküzdeni. A keresztény szabadság során magamévá teszem a törvényeket, s azt szabadon követem. Ez szabadságunk szabadon vállalt látszólagos megcsonkítása által (ám tényleges szabadság-vesztés nélkül) ön-megtérést, ön-akaraterősödést, jellemszilárdulást, megelégedettséget eredményez, s lelkiismeretbeli kontrollt feltételez. Ahogy a zsoltáros mondja, a hívó ember „szereti” a törvényeket (Zsolt 119, 1–2). Aki azt hiszi, hogy az a szabadság, amiben bármit megtehet, amit csak akar, annak a szabadságfogalma kiüresedik, sőt értelmezhetlenné válik.¹⁶

14 Metanoia: gondolati fordulat, értékváltás, átalakulás. Ne hasonuljatok a világhoz, hanem gondolkodástokban megújulva alakuljatok át, hogy felismerjétek, mi az Isten akarata, mi a helyes, mi kedves előtte. (Róm 12,2)

15 *Új Ember*, uo.

16 Filozófiai értelemben a szabadság főleg a véges (korlátolt) és a végtelen (korlátlan) közötti tartományban nyer igazán értéket. Ezzel szemben a keresztény szabadságfogalom elfogadja, sőt helyesli a korlátokat, és ezek határáig cselekszik szabadon. A korlátlan túli cselekedeteket Isten „tartományaként” tiszteli, a végtelenben pedig magát Istent, az „abszolút szabadságot” látja. A két felfogás közt mind mennyiségi, mind pedig (és főleg!) minőségi különbségek vannak. A korlátlan szabadság ugyanis megszokottá, értéktelenné, sőt értelmezhetlenné válhat, míg a keresztény módon korlátozottban tudatosul a szeretetből fakadó szabadság, ami boldogabbá tesz, mert a szabadság értéket nyer.

A hit megélésének fontos tényezője a *hit gyakorlása*. Ez nem merülhet ki a „templomba járással”. Önámítás, hogy a vasárnapi misével letudom Istennel szemben tartozásomat, majd mintegy „hitetlenként” élek. Jézus mondta: „Én vagyok az út, az igazság és az Élet.” (Jn 14,6) Az ő útját kell követnünk, igazságát elfogadnunk, és ő „életet” ad nekünk. Más szóval a hit nem csupán passzív elhívést, hanem Isten parancsai, útmutatásai szerinti szereteten alapuló aktív életmódot követel.¹⁷

E közlemény nem tarthat igényt a teljességre, ezért csak az egyik legfontosabb fatimai ajánlásra, az *imára* hívnám fel a figyelmet. Mintha a mai kor embere elfeledkezett volna az imádságról. Pedig a fatimai jelenésekkel kapcsolatban Szent II. János Pál pápa Fatimában így nyilatkozott: „Ott van a gonosz elleni ellenszer! Imádkozzatok! Imádkozzatok – és ne kérdezősködjetek. Minden mást bizzatok az Isten Anyjára.”¹⁸ Legtöbbször az időhíányra hivatkoznak, ami nem meggyőző érv, hiszen okos telefonra, internetre, televízióra, elektronikus játékokra, szórakozásra, napi futásra, jógára stb. is jut időnk, sőt korunk új jelensége az unatkozás. Mindennapjainkban sajnos éppen Istent hagyjuk figyelmen kívül, vele nem vagyunk napi kapcsolatban, „beszélő viszonyban”. Pedig a hit fenntartásában jelentős szerepet játszik az ima. Azt tanítják, hogy az ima során *Istennel beszélünk*. Ez így is van, ám bár meg kell vallanunk, hogy ez valamiféle különleges, egyoldalú beszéd, mert nem kapunk (rögtön) választ. Lényegében monológ, ami által inkább Istenhez (neki) beszélünk. De tudnunk, sőt éreznünk kell, hogy Isten hallgat minket, sőt számít jelentkezésünkre. Van-nak nagyon szép imák, amiket a szentektől vagy halhatatlan irodalmároktól örököltünk, de saját, spontán, közvetlen megfogalmazásunk közlései ezeknél személyesebbek, valóságosabbak, ezért talán Isten számára is kedvesebbek. Jézus megígérte, hogy „velünk lesz a világ végezetéig”, tehát – ha akarjuk, ha nem – velünk van. Állandóan közli is magát, csak észre kell vennünk. Különösen vonatkozik a közösségi imára, hiszen megígérte, hogy ha ketten, hárman összejönnek az ő nevében, akkor ő is köztük lesz (Mt 18,20). De ne feledjük, hogy nem csak szóval lehet imádkozni. Valahányszor tudatosan bennünk a természet szépsége és nagyszerűsége, s azt Isten művének érezzük, ismerjük el, voltaképpen imádkozunk. S ez akár többet is érhet a beszédnél, mert a beszéd lehet lélek nélküli szövegmondás, de a természetben Isten fel- és elismerése voltaképpen Isten dicsőítése. (Imáink során úgyszólván csak kérünk, a köszönetről, háláról és főleg a dicsőítésről megfeledkezünk.) Többnyire csak önmagunkért imádkozunk. Ám a másokért folytatott imádság egyfajta áldozat, amellyel önzetlenül időt szentelünk egy másik személy vagy ügy érdekének. Olyan ez, mint mikor vért, vagy valami szervet, sőt akár alamizsnát adunk egy ismert vagy ismeretlen személynek. Ezen ima által tehát saját szeretet-tökénket áldozzuk fel másokért. Az Istennel való gondolati foglalkozás (elmélkedés) ugyancsak ima. Általa az elérhetetlent, megfogalmazhatatlant igyekszünk megközelíteni. Róla gondolkodni annyi, mint vele lenni. Viszonozni (törleszteni) azt, hogy ő mindig velünk van. De ima a pár mondatos reggeli fohász, az asztali áldás és az esti hálaadás, vagy akár egy templomba való csendes betérés is, hiszen általa látogatást teszünk Istennél. A gépies imamorzsolás (imamalom) talán kevésbé személyes, de mégsem haszontalan. Általa rögzítjük (sulykoljuk) mélyítjük hitismereteinket („isméltés a tudás anyja”), újra és újra szóban is megerősítjük őket. Ezek az imák egyúttal támaszok azok szá-

17 „Aki hallgatja ugyan tanításomat, de nem váltja tettekre, balga emberhez hasonlít, aki házát homokra építette.” (Mt 7,26)

18 Idézi HESEMANN, Michael: Fatima titkai. Magyar Nyugat Könyvkiadó. Vasszilvágy, 2017. 163. old.

mára, akik nem képesek személyes imát fogalmazni. Nem utolsó sorban a „gépies” imára szánt időt is Istennek ajándékozzuk. „A misztikus cselekedet, amelyet kellő imaenergiával hajtanak végre, képes lehet arra, hogy áthágja a természeti törvényeket.”¹⁹

VÉGKÖVETKEZTETÉS

A fatimai jelenéseket nem kötelező hinni, de komolyan vételének jogosságára számtalan jel utal. Elégedjünk meg az Újszövetségből vett két idézettel, amik jóllehet a történelem számos korszakába is beilleszthetők, ám amikről meg lehet, sokan korunkra ismernek:

„Tudd meg, az utolsó napokban nehéz idők következnek. Az emberek önzők, kapzsis, elbizakodottak, kevélyek, szüleik iránt engedetlenek, hálátlanok, istentelenek, szeretetlenek, összeferhetetlenek, rágalmozók, mértéktelenek, kegyetlenek, lelketlenek, árulók, vakmerők és felfuvalkodottak lesznek. Inkább az élvezetet keresik, mint az Istent: a jámborságnak a látszatát még megtartják, de a lényegét megtagadják. Kerüld az ilyen embereket. Mert közülük valók azok, akik betolakodnak a házakba, és megnyernek maguknak olyan nőket, akiket bűnök terhelnek s mindenféle vágyak hajtanak, akik mindig csak tanulnak, de az igazság megismerésére soha nem jutnak.” (2 Tim 3, 1–7)

„Vigyázzatok, nehogy valaki félrevezessen benneteket. Sokan jönnek majd a nevemben, s azt mondják magukról, én vagyok a Krisztus, és sokakat megtévesztenek. Háborúkról fogtok majd hallani, s háborús hírek fognak keringeni. Vigyázzatok, ne kerítsen hatalmába benneteket a félelem, ezeknek be kell következniük, de ez még nem a vég. Nemzet nemzet ellen, ország ország ellen támad. Éhínség, ragály üti fel a fejét, és a föld megrendül itt is ott is. De ez még csak a kezdete a gyötrelmeknek. Szorongatásban lesz részetek, megölnék benneteket, s a nevemért minden nemzet gyűlölni fog titeket. Sokan eltántorodnak hitüktől, elárulják és gyűlölik majd egymást. Számos hamis próféta fellép, és sokakat tévedésbe ejtenek. A gonoszság elhatalmasodásával sokakban kihűl a szeretet, de aki mindvégig kitart, az üdvözl. Az Isten országának ezt az evangéliumát hirdetni fogják az egész világon, bizonyosággal minden népnél. Csak akkor jön el a vég.” (Mt 24, 4–14)

Hogy mikor jön el a „világ vége”, azt senki nem tudhatja.²⁰ Mindenesetre figyelemre méltó, hogy Szent II. János Pál pápa egyik beszédében a római Szent Péter téren azt mondta: „Most éppen az apokalipszis 12. fejezetét éljük át.”²¹ A Szentírás utolsó fejezete, a Jelenések könyve (Apokalipszis)²² foglalkozik ui. a végső történésekkel, amik azonban teljességükben rejtett misztériumok. E fejezet szimbolikus nyelvét sokféleképpen lehet magyarázni. Az kétségtelen, hogy az Apokalipszis szerint az emberiségnek sok szenvedésen kell átmennie, de a könyv legfőbb mondandója, vigasza az, hogy a Krisztus mellett kitartók üdvözülnek. Ezért ezt a nehezen értelmezhető, sok tekintetben nyomasztó könyvet tekintetjük akár a keresztény remény művének is.

¹⁹ Uo. 120. old.

²⁰ A végső események eljövetele (paruszia) ideje ismeretlen, ezért kell „éberen virrasztanunk”. Persze „Ezer év annyi az Úrnak, mint egy nap.” (Zsolt 90,4) Az emberi történelemnek lehetséges, de a világnak (univerzumnak) „vége” kétséges. Erre vonatkozó egyetlen utalás sem található az Újszövetségben. (Hivatkozás J. RATZINGER-XVI. Benedek: VÉGIDŐ. A halál és örök élet kérdései Jel Kiadó, Bp., 2017. 87. old.)

²¹ Uo. 163. old.

²² Görög nevén az „apokalipszis” szó szerint „kinyilatkoztatást” jelent. A világ végével már az Ószövetség is foglalkozik, ma már a kérdésnek nagy irodalma van. A Jelenések könyve látomásokon alapul, amiknek megfejtésére számos elképzelés, magyarázat született (napjainkban is születik), de egyik sem bizonyos.

A máris nagyon sebezhető jóléti társadalom alighanem elérte csúcspontját, fordulóponthoz közeledik. A XXI. század paradigma váltás után kiált. Úgy tűnik (reméljük), hogy az igazát egyre agresszívebben a többségre kényszeríteni, ám részben a természetet is maga alá gyűrni akaró posztmodern emberiséget kezdi felváltani az az irányzat, amelyet évezredek óta a művészet, erkölcs és a – természetén túl is elismerő – vallás közvetít.

A fatimai megjelenésbe vetett hit, s az üzenet értelmezése mindenkinek a magánügye, de társadalmi vonatkozásait nehéz figyelmen kívül hagyni. Lelkiismeretbeli kérdés is lehet, hogy ki hogyan fogadja. Természet- és társadalomtudományos módszerekkel, valamint transzcendens „üzenetek” megértése révén csak sejteni tudjuk a közeljövőt, de a pontos jövő ismeretét senki sem birtokolhatja. Ha szót fogadunk a fatimai intelmeknek (bűnbánat, megtérés, ima), senkinek sem ártunk, de segíthetünk magunknak, s talán nem szerénytelen merészség azt is feltételeznem, hogy a sok egyéni megtérés megmentheti az emberiséget. Ebben a folyamatban „Mária országának” különleges szerepe lehet.